

GONDOLATOK BÁLINT SÁNDOR TEMETÉSÉN*

Szívet szorító szomorúsággal állunk Bálint Sándor koporsójánál, hogy a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Néprajzi Társaság nevében végtisztelességgel adózzunk emlékének, nem csupán a nem oszló fájdalom hatása alatti levertséggel, de annak a felvillantó első felmérésével, mit vesztett tudományszakunk tragikus halálával, milyen értékeket hagyott a magyar, s egész európai szaktudományára, s mi az, amiért számunkra sokáig, s talán örökre utolérhetetlen.

Az egykori szegedi alsóvárosi parasztfiú munkásságával nem csak szűkebb pátriájának, de a magyar néprajz- és művelődéstörténeti tudományok, a távoli és közeli Európának egyaránt, egy csaknem lezárt szintézist hagyott örökségül. Amit személyes terepmunkával összehordott, amit itthon és külföldön a szakirodalomban felfedezett, időnként egységekbe rendezte és számos kiemelkedő munkában — ha van is, sajnos, befejezetlen műve — bizonyosságul hagyta reánk. Munkásságának részletes elemzése még távlati feladat és egyéniségéről, főbb eredményeiről is csak kiragadott gondolatokat közölhetünk.

Mindvégig kitűnő gyűjtő, terepmunkás a recens anyag kutatásában, jegyzetei példásak; hallás után tudott népdalt lejegyezni. Az addig ismeretlen adatközlők bizalommal voltak hozzá, s óriási ismeretsége iránta való szeretetből támogatta anyagfeltáró munkájában. Megragadó emberi egyénisége az őt nem ismerőket is megnyerte a tv-interjúk látásakor.

De nem volt szakbarbár, s nem csak a tudományba zárkózva nézte a világot, hanem figyelte azt a kortárs szemével is. Tagja volt a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának, részt vett a Györffy István vezette Táj és Népkutató Csoport munkájában, éppen az én kiskunsági táboromhoz tartozott 1939 nyarán, ahol egy este a fiatalok kinyilvánították, hogy őszre megalapítják a parasztkollégiumot, amiből azután tovább sarjadt a Györffy István kollégium. Móricz Zsigmond is kérte Rózsa Sándor című regényéhez szakértelmét, és meleghangú levélváltás bizonyítja kettejük kölcsönös vonzalmát. Ez már az a korszaka volt halála előtt Móricz Zsigmondnak, mikor az országot járta, s baráti körökben feltette a kérdést a nácizmus árnyékában: Mít kellene tenni a magyar népért?

Bálint Sándor vallásos, hívő ember volt, teljes humanitással minden másvallású iránt. Ateista baloldalt a hitleri örület korában éppúgy mentett, bűjtatott, mint a származásáért üldözöttet: tudnánk nagy nevekét mondani, kikért kockáztatta az életét, amikor azoké, de a magáé is veszélyben forgott. Tudta, hogy a társadalom válaszut előtt áll, hitt egy emberibb jövőben, az emberiség megbékélésében. Népéhez, hazájához, a maga belső lelkiismerete szerint, haláláig hú maradt. Szó nélkül tűrte élete nehéz terheit családi vonalon, s a mellőzés keserű éveit. A Magyar Tudományos

* Tálasi István professzor búcsúvétele Bálint Sándortól (1980. május 20).

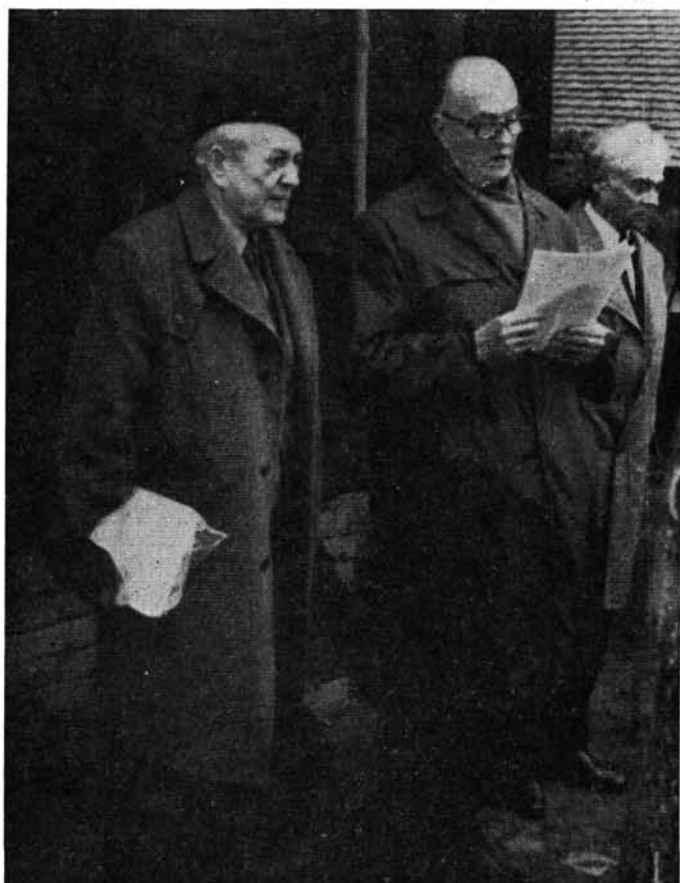
A szegedi egyetem néhány hallgatójának kirándulása Szatymazra Bálint Sándor vezetésével (1932. május). A résztvevők (első sorban, balról jobbra): Bálint Sándor, Holló Katalin I. é. tört.-földrajz szakos, Varga Anna I. é. magyar-német szakos hallgató (később Dr. Tálasi Istvánné), Lippenszky Erzsébet magyar-német szakos hallgató (később Csethe Istvánné); (második sorban balról jobbra): Pál (Sándor?) egyetemi hallgató, Holló Domokos bölcsészhallgató, Veszelka (Verbényi) László IV. é. magyar-német szakos hallgató (később a Marx Károly Közgazdasági Egyetem Nyelvi Lektorátusának vezetője), Benkő László magyar-német szakos hallgató (később a Szegedi Tanárképző Főiskola tanára). — (Az előtérben) két szatymazi gyermek, akikkel gyermekjátékokról, mondókákról beszélgettünk. [Tálasi István felvétele.]

Akadémia azonban 75. születésnapja alkalmából fogadást rendezett tiszteletére az akadémiai székház tudósklubjában, s ha nem jön közbe volt felesége súlyos betegsége és halála, — akit ő istápol, — már megtörtént volna az akadémiai nagydoktori vitája.

Búcsúvételünkkor mégis érzékeltessük munkássága kiemelkedő eredményeinek horderejét. Tudományos termése mintegy 500 közlemény, számos nagymonográfia, és idősödő korában tevékenysége láthatólag felgyorsult, hogy legyőzze az időt és terét végrehajtsa. Mostani szemlénket nem kötjük időrendhez.

Szeged történetének számos kutatója volt, például a kiváló Reizner János, de Bálint Sándor tevékenysége mindent felülmúlt. Ő nem csak a várost, de a „szegedi nemzetöt” is tanulmányozta, szívvel, de realitással. Egy urbánus múltú *nagymezőváros* és *nagyreliktum* társadalmi és kulturális fejlődését tudta egy életmunka árán és örömeivel úgy bemutatni, hogy végigkíséri létét és súlyát az államalapítástól a feudalizmus korán át szinte napjainkig, igazolva, hogy történeti feltűnése óta energikus település, nemcsak őstermelő, de a civitas regianak megfelelő városfunkciókkal is rendelkezett, mint *sóbázis* átfogó hazai, *tranzitkereskedelme* pedig nemzetközi érintkezésekkel járt együtt, s bár csak főesperesi székhely, vára, jelentős egyházi és világi intézményei, iskolái vannak a középkorban. A XV—XVI. században külföldi egyetemeken feltűnően sok szegedi születésű egyetemi hallgató fordul meg, 1412-től nyilván-

tartva kimutatható Bécs, Krakkó, Siena, Ferrara, Padova, Bologna, Perugia, Párizs egyetemeinek látogatása, ezek mellett a reformáció idején vannak hallgatók Wittenbergben, Heidelbergben, Baselben 1601-ig, mikor is szemléje lezárul. (Bálint Sándor: Szeged reneszánsz kori műveltsége, Bp. 1977. 65—107.) A látogatók nem csak egyházi pályán helyezkednek el, vannak világi foglalkozásúak is, s ő mondja: „Ez a deák-réteg társadalmi és parasztpolgári környezeténél fogva az anyanyelvet se hanyagolhatta el. Jól ismerte az élőszavas (orális) népköltészetet is ... költ ... akár a népköltészet hangján számos szegedi literátus is”, s megemlíti, hogy Tar Benedek, Szegedi András, Szegedi Veres Gáspár úttörői nemzeti irodalmunknak. Objektív hangú a reformáció jelentős szegedi szülőtteinek véleményezése, például Szegedi Kis Istváné. Megemlíti a korai eretnecség szegedi jelentkezését, utalással a huszitizmusra és bogumilizmusra, hangsúlyozza az iskolák, rendházak könyvtári értékeit és az alsóvárosi kolostor különös szerepét. Azt a bizonyoságtévést mondja ki: „A végső tanulság: egy alföldi törzsenős magyar város életének, hajdani műveltségének nem sejtett elevensége és gazdagsága majd bizonyára sokakat meglep, de hihetően meg is győz”, világos tehát, hogy „az egykori polgári kultúra, a kezdődő humanista műveltség nem csak német váro-

Bálint Sándor, Tálasi István és Dömötör János a kopáncsi tanyamúzeum megnyitásán
[Juhász Antal felvétele.]

sainkra jellemző”. Folytatja: „Nem kétséges, hogy Szeged 1552 előtt aligha maradt el akkori legfejlettebb városaink: Pozsony, Buda, Várad, Brassó polgári műveltsége és társadalmi ambíciója mögött” (u. o. 84.). E meghatározása igazolt és nemzeti önbecsülésünket is növeli. Bár „teljesedését a hódoltság megakadályozhatta, a XVI. század magyar közműveltségének építéséből mégis országos részt kérnek a Város diasporába készülő fiai” Debrecenben, Kassán, Kolozsvárt és Nagyszombatban. A korai középkori liturgikus műveltségből még mindig élnek népi szokások, mint a húsvét hajnali „Jézuskaverés” és a húsvéti „határkerülés” jelképes maradványai, valamint a középkori confraternitások még cselekvő tevékenysége. Nincs egyetlen más magyar városunk sem az Alföldön — beleértve Debrecent is —, ahol a korai és későközépkorból annyi kulturális bizonyosság volna összegyűjthető, mint Szegeden, s hogy milyen lehetett a török előtti teljesen elpusztult Temesköz egykori magyar városi műveltsége, azt csak fantáziánkra bízhatjuk.

Az 1522-es dézsmajegyzék egy mongoljárás utáni helyreállt, kun beszivárgókkal kibővült, urbánus jelleget is tanúsító civitast mutat, a török kiűzése utáni regenerálódó Szeged jelentős alaplakossága megduzzad délszláv és német beköltözőkkel, s ez az együttélés példát adhat az etnikus folyamatok vizsgálatának a lehetőségére, megmagyarázza a *szögedi nemzet* végső kifermálását, ahol bárki, aki akarta, megtartotta nyelvét és szokásait, de volt, aki „szögedibb lőtt” mint a középkori helybeli, például a részben délszláv eredetű Dugonics András; a szépirodalomban is ismert Halbőr Förgeteg Jánosnál senkise gondol az egykori Halpern családnévre és arra se, hogy Ónozó Poldi halászcárdatulajdonos nagyapja még Zinkitzer volt. A nagy török pusztítás után van Szegednek annyi életereje, hogy mint nagyreliktum több, mint ötven délvidéki helyre tudott rajokat kibocsátani, s ezek egyszersmind őrzik a kiköltözéskori szegedi parasztkultúrát. De Szeged, főként Alsótanya, a XIX. század utolsó harmadában ismét újabb rajokat is bocsátott ki az egykori Kiskunság pusztáira, életerős homoki kultúrát alakítva. Mindezeket a jelenségeket megállapítja, leméri, értékeli tanulmányaiban.

Időnk sűrűt. Utolsó nagy munkájában, a Szögedi nemzet — A szegedi nagytáj népelete I. (Szeged, Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974/75. —2./ és uo. 1976/77. —2. Szeged, 1977.) első kötetében megállapítja: „A cím: A szögedi nemzet, szokatlannul hangzik, de a mondanivaló lelelkére gondolva nyilván kifejező. Sajátos helyi szóhasználatban a szögedi nemzet jelenti egyfelől a törzsökös szegedi népet, másrészt pedig a hozzá való tartozást („én is szögedi nemzet vagyok”). Ez utóbbi némi önérettel mondódik.” (I. kötet 5. lap). A két tanulmánykötet helytörténeti anyagot, népi gazdálkodást, valamint 89 tételben főként az ipar, csere és forgalom szegedi múltját tárgyalja. Az utolsó kötetet a népköltészet, a szokás, hitvilág bemutatása tölti meg. Megjelenésével részletes körképet kapunk a szegedi nép egykori életmódjáról, kultúrájáról.

A szögedi nemzet nyelvét Bálint Sándor korábban a mintegy 100-éves Szegedi Szótárban mutatta be (Bp. 1957.). Ez egyúttal Szeged történeti tájszótára is. Csak néhány kifejezést említünk a szomagyarázatok közül: „Mi hír Budán?” kérdés bizonyára a magyar középkori fővárosra utal. Ma annyi, mint „Mi újság?”, s ezt messziről jött embernek adják fel. „Elmönt *ipiliomba*” (ipilium, ipélium, stb.) szókapcsolat a három részre szakadt ország idejére megy vissza, a hódoltság korára, amikor a magyar király német-római császár is volt (Impérium), jelentése most: olyan messze, hogy hírét se hallani. „*Árjányos, árjányos hitű*” eredetileg a reformáció-kori áriánusokra mondták, most jelentése „istentől elrugaskodott, hitetlen”. „*Ázijomba van*”, „jó helyen”, „biztonságban”, a szó eredete a latin *asylum*, ilyen volt az alsóvárosi kolostor még a XVIII. században is, a bemenekülő bűnözőt a hatóság erőszakkal se

vihette el. A szótár és kifejezései értékes művelődés-, társadalom- és politikai történeti emlékeket mentettek meg.

Nincs időnk, sem alkalmunk, hogy tovább elemezzük munkásságát, erre közelebbi munkaterületem miatt sem vagyok illetékes. Európán túli jelentőségű vallási néprajzi, vallástörténeti munkássága, folklór-, szokás-, hiedelemkutatása közismert. Fel nem dolgozott hagyatékának megmentése nemzeti érdekű.

•

Most, hogy megtérsz elődeid közé, végső nyugalomra, Te tisztalelkű tudós és barátunk, búcsúzunk tőled a klasszikus mondással:

Vale, anima candida, terra tibi levis sit.